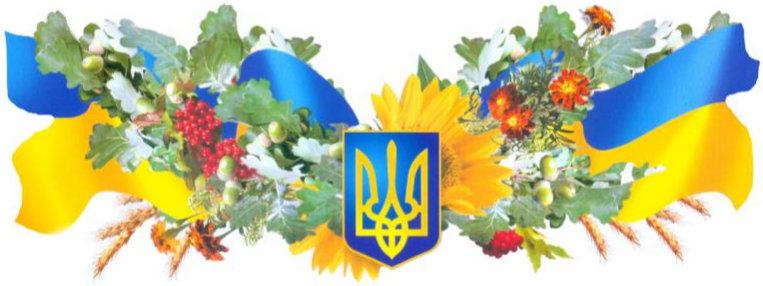
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

ГО «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ»
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ імені АНДРІЯ МАЛИШКА

КАФЕДРА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УКРАЇНСЬКА МОВА ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА В УКРАЇНІ І СВІТІ

XIX Всеукраїнська науково-практична конференція
з міжнародною участю
до Дня української писемності й мови

28 жовтня 2025 року

Київ – 2025

УДК 80.06
У 34

Рекомендувано Вченою радою
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 3 від 30 жовтня 2025 року)

Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі: Матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції /відп. ред. С.В. Шевчук, відп. за випуск Ю.Б. Виноградова, О.В. Дияк. Київ : Вид-во Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, 2025. 112 с.

У збірнику подано статті й тези мовознавців, молодих учених і здобувачів першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього (освітньо-наукового) та наукового рівнів вищої освіти, які брали участь у конференції та круглому столі. Тематика доповідей охоплює питання мовної політики та мовної культури в Україні в контексті актуальних суспільно-політичних процесів, проблеми української мови як чинника національної самоідентифікації, як засобу формування національної свідомості українського суспільства, аспекти професійної комунікації в освіті, сучасні тенденції розвитку лексикології, морфології, термінології та фразеології української мови.

Викладачам, учителям, журналістам, державним службовцям, здобувачам усіх рівнів вищої освіти й усім, хто прагне надати сили українському слову у професійній царині.

Редакційна колегія:

Шевчук Світлана Володимирівна, завідувач кафедри культури української мови, академік ГО «Національна академія наук вищої освіти України», кандидат філологічних наук, професор – **відповідальний редактор;**
Виноградова Юлія Борисівна, доцент кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук – **відповідальний секретар;**
Глущик Сергій Васильович, доцент кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук – **модератор;**
Дияк Олена Володимирівна, доцент кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук – **відповідальний секретар;**
Лобода Тетяна Михайлівна, доцент кафедри культури української мови, кандидат педагогічних наук.

© Автори статей, 2025
© Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, 2025

6. Шарий В.І. та ін. Публічна комунікація: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 052 «Політологія» й слухачів спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» / В.І. Шарий, О.В. Черевко, Л. Я. Самойленко, А.О. Овчаренко, О.О. Дем'яненко, Б.М. Калініченко, В.В. Батушан, Н. О. Кравцова; за заг. ред. В.І. Шарого. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2020. 330 с. ISBN 978-966-920-

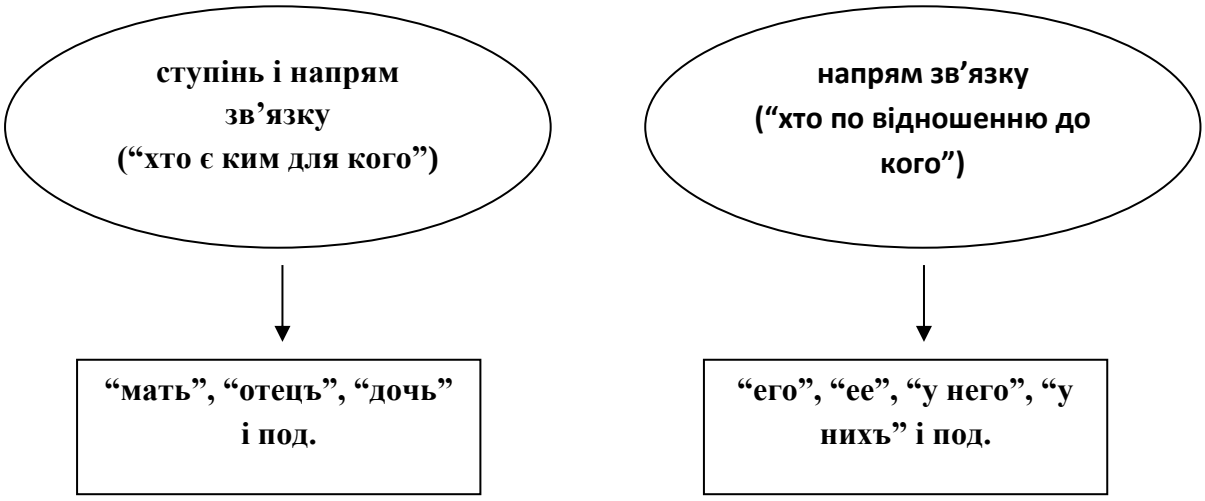
Глущик Сергій
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ

МОРФОЛОГІЧНІ ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПАТРОНІМНИХ ФОРМАНТІВ У СИСТЕМІ ІМЕНУВАНЬ XVIII СТОЛІТТЯ

Для вираження ступеня і напряму родинного зв'язку у системі іменувань XVIII століття використовувалися форманти двох видів – експліцитні та імпліцитні.

Експліцитні форманти передають патронімне відношення за допомогою засобів:

- **лексичних:** використовуються апелятиви, що позначають:

- **морфологічних:** для творення патроніма до імені патронімогена додаються, залежно від ступеня аналітичності конструкції, відповідні морфеми:

- **синтаксичних:** для вираження патронімного відношення використовуються синтаксичні зв'язки:

Керування або узгодження у межах словосполучення	Узагальнююче слово-апелятив при однорідних членах – іменах осіб	Сурядність і підрядність у межах частини тексту (кілька речень)

Подібну різноманітність форм вираження патронімічності – на дериватівному, морфологічному, синтаксичному рівнях – звернула увагу С.М.Медвідь-Пахомова, пояснивши таке явище багатовіковою традицією їх використання [2, 61].

Імпліцитні форманти виявляються лише на семантичному рівні. Інші засоби можуть використовуватися, але вони не є дистрибутивними ознаками для кваліфікації іменувань як патронімів.

Подібну термінологію використовує П.П.Чучка, аналізуючи суфіксальні засоби вираження метронімічності та протиставляючи їм імпліцитні утворення: "напр., чоловіка прозвали Василиха за прізвиськом його матері Василихи" [7, 314].

Імпліцитні патронімні форманти

Типовим проявом цього виду формантів є вживання імені батька (матері) на другій позиції (за термінологією М.Л.Худаша, "у другому члені" [6]). Ніякі інші засоби не свідчать про те, що це ім'я вжито у патронімному значенні.

Цей вид патронімів найскладніший для кваліфікації, оскільки на другій позиції могли перебувати мінімум два види іменувань: ім'я особи або ім'я патронімогена.

Практика вживання двох імен була притаманна усім слов'янським мовам, хоча і перебувала на периферії антропосистеми [2, 72]. У східнослов'янських мовах це найчастіше було сполученням християнського та слов'янського автохтонного імен, які співіснували у часі завдяки різному функціональному призначенню: християнське ім'я було офіційним, слов'янське вживалося (принаймні спочатку) у найближчому оточенні у неофіційному спілкуванні (сім'я, вулиця): *Степана Кайдана (II, 33)* [3].

У Генеральному описі зафіксовано випадки одночасного вживання двох християнських імен у повній формі: *Лук(я)нъ Каленикъ (IV, 12); Марко Хролъ (III, 127).*

З більшою часткою вірогідності можна кваліфікувати патронімне значення другого імені у випадках, коли перше ім'я є чоловічим, друге – жіночим. Для східнослов'янських мов іменування чоловіка другим жіночим ім'ям було невластиве, тому, скоріше за все, на цій позиції перебуває ім'я матері: *Якима Кацерини (II, 7); Роману Хвенѣ (II, 10).*

Аргументом на користь такої гіпотези стосовно окремих випадків є одночасне вживання різних форм патронімів для іменування однієї і тієї ж особи. Так, броварський отаман на ім'я Петро у трьох випадках має друге іменування Солоха: *козакъ и атама(н) к(у)рѣнній Петро Солоха (IV, 126); Петро Солоха (II, 46); атамана броварского Петра Солохи (II, 24);*

у семи випадках – типовий матронім з суфіксом –ИН-, до того ж оформлений як прикметникове іменування за допомогою суфікса –СК- (невеликі графічні розбіжності і варіанти запису посади броварського отамана нехтуються): *Петро Солошин-скій (II, 14; II, 58; II, 59; II, 59); Петр(у) Солошинскому (II, 25; II, 26; II, 30).*

У випадках, коли на другому місці вживається ім'я в усіченій формі або з демінутивним суфіксом, його статус може мати не два, а три варіанти:

- власне ім'я особи;
- власне ім'я батька, в якому вже відбувся процес усічення чи суфіксації;
- усічене чи суфіксальне утворення від повного імені батька [6, 124].

Перший і третій варіанти – це своєрідні полюси на шкалі "власне ім'я – патронім". Статус другого варіанта залежить від вживання імені і формується індивідуально в кожному конктерному випадку.

Серед усічених імен на другій позиції використовуються як слов'янські автохтонні, так і канонічні.

Приклади вживання усічених слов'янських імен (з флексацією на –А і без неї в одних і тих самих іменах):

Антонъ С(у)лима (IV, 38);

войсково(го) канцеллярист Ивана Гудими (III, 34); св(я)щенническо(го) сина Ивана Гудими (III, 34);

сотникъ кие(в)ский Миха(й)ло Гудимъ (II, 12); сотника Кіе(в)ско(го) Михаила Гудима (III, 299); сотникъ Михайло Гудимъ (III, 40);

Павла Гудима (III, 33); Павла Гудими (III, 36); сотника Па(в)ла Гудима (III, 249); асаула полкового Павла Гудима (III, 41).

Серед усічених християнських імен на другій позиції зафіковано ім'я Гамалей – похідне від Гамаліїл (один з варіантів походження, поруч з відапелятивним [3, 535]),: *Григорей Гамалей (IV, 171); (о)ной Гамалей спредко(в) козакъ (IV, 172); Никифоръ Гамалей (IV, 213).*

Усічено-суфіксальні іменування на другій позиції утворено від християнських та слов'янських імен.

Варіанти статусу другого імені (від власного імені до патроніма) можуть залежати від продуктивності суфікса для творення демінутивних назв. Наприклад, внаслідок продуктивності демінутивних моделей з суфіксом –К-(о) імена-демінутиви на другій позиції можуть означати і власне ім'я особи, і патронім від повного імені батька, і демінутивне ім'я патронімогена: *Грицко*

Грицайко (III, 92); Іванъ Янко (III, 129); Василь Мат(в)ейко (III, 145); Федоръ Гринко (III, 142).

Суфікс –ХН(о), крім антропосистеми, практично не вживається, тому його патронімні можливості не посилюються за рахунок аналогії з відповідними апелятивами, як наприклад, у суфіксів –К, -ИК, -ЕНОК тощо. Тому можна припустити, що іменування Яхно на другій позиції являє собою або друге ім'я особи, або "готове" ім'я батька, а не суфіксальне утворення від повного імені батька: *Гаврилу Яхну (II, 13); Гаврила Я(х)на (II, 14); Степанъ Яхно (IV, 152); Якова Яхна (II, 50).*

Визначення статусу усічених та суфіксально-усічених утворень від слов'янських імен ускладнюється тим, що вони омонімічні апелятивним утворенням. Внаслідок цього іменування, вжите на другій позиції, крім наведених трьох варіантів походження, набуває ще мінімум одного – відапелятивного (див. табл.):

Іменування	**Власне ім'я**	**Ім'я батька**	**Усічене (суфіксальне) утворення від імені батька**	**Апелятив**
Семенъ Путь (IV, 12)	Путъ < Путиславъ	Путъ	Путъ (син) < Путиславъ (батько)	Путь = дорога
Васи(л) Голикъ (III, 44); Григорія Голика (III, 30); Сам(у)йло Голикъ (III, 43)	Голикъ < Голиславъ	Голикъ	Голикъ (син) < Голиславъ (батько)	Голикъ < голий (прикм.) + -ИКЪ
Семе(н) Бо(ж)ко (III, 175); Васи(л) Божко (III, 66)	Божко < Божидаръ	Божко	Божко (син) < Божидаръ (батько)	Божко < божий (прикм.) + -К (о)

Ім'я з аугментативним суфіксом виражає семантику "більший у порівнянні з кимось" або мість конотацію згрубілості. Для розвитку патроніма на базі цього імені необхідна актуалізація значення "більший за віком = старший", яке може бути застосоване для іменування батька за його сином.

Наприклад, іменування Сименяха, Семеняка у сполученнях *Гаврило Симен(я)ха (IV, 83)*, *Григорій Семен(я)ка (IV, 82)* утворено за допомогою суфіксів **–ЯК-(а), –ЯХ-(а)**, можуть означати батька особи, названої твірною основою (гіпокористичні утворення називають нащадка особи, названої твірною основою, пор. Семенко).

Подібні за семантикою іменування з суфіксом **–УР-(а)/-ЮР-(а)** зафіксовано у сполученнях *Дем(я)нъ Демура (III, 141), Арина Вас(ю)р-иха (III, 235).* Особливість останнього – дублювання коренів у першому і другому іменах – обумовлює можливість використання імені Демура як другого (експресивно насиченого) імені особи на ім'я Дем'ян. Конверсивні випадки вживання імен "коли одне з імен є демінутивом іншого" (обидва у функції власного імені), наводить С.М.Медвідь-Пахомова [2, 77].

Експліцитні патронімні форманти

На відміну від імпліцитних формантів, експліцитні мають, крім семантичних, ще й додаткові засоби вираження, наведені вище, – лексичні, морфологічні, синтаксичні. Їх поєднання утворює декілька різновидів патронімних конструкцій, протиставлених за ступенем аналітичності/синтетичності:

- аналітичні – конструкції у вигляді сполучень слів або речень, до складу яких входять обов'язкові елементи "ім'я" та "апелятив, що називає ступінь і напрям родинного зв'язку";
- синтетичні – словотворчі засоби вираження патронімного значення в межах одного слова;
- аналітично-синтетичні – поєднання синтетично оформленого патроніма з аналітичною конструкцією.

Дослідники виділяють аналітичні та синтетичні патроніми, підкреслюючи більш ранній період функціонування аналітичних у порівнянні з синтетичними [2, 61]. Однак, на нашу думку, на патроніми, в яких поєднуються аналітичні та синтетичні форманти, слід звернути окрему увагу і кваліфікувати їх як окремий різновид патронімів.

Література

1. Карпенко Ю.О. Реєстри Війська Запорізького і проблема постання українських прізвищ //Питання історичної ономастики України. Київ: Наукова думка, 1994. С. 182-201.

2. Медвідь-Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах . Ужгород, 1999. С. 61.

3. Осташ Р.І. До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника //Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Підгот. до друку О.В.Тодійчук (голов. упоряд.) та ін.; Редкол.: Ф.П.Шевченко (відп. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1995. С. 535.

4. Осташ Р.І. Ідентифікація особи в Реєстрі //Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Підгот. до друку О.В.Тодійчук (голов. упоряд.) та ін.; Редкол.: Ф.П.Шевченко (відп. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1995. С. 505-512.

5. Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Підгот. до друку О.В.Тодійчук (голов. упоряд.) та ін.; Редкол.: Ф.П.Шевченко (відп. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1995. 592 с.

6. Худаш М.Л. З історії української антропонімії. Київ: Наук. думка, 1977. 236 с.

7. Чучка П.П. Метронім // Українська мова. Енциклопедія. / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. К.: "Укр. енцикл.", 2000. УМ. Київ., 2000. С. 314.

Григор'янц Вікторія

Сокура Анастасія

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,

м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЖЕСТОВОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ